

Oikeiôsis (οἰκείωσις): van zorg voor jezelf naar zorg voor de ander

Waarom voelen we ons verantwoordelijk voor andere mensen?

Waarom zorgen ouders voor hun kinderen? Waarom helpen we vrienden, voelen we betrokkenheid bij onze gemeenschap en kunnen we zelfs verantwoordelijkheid ervaren voor mensen die we nooit hebben ontmoet?

Voor de stoïcijnen waren dit geen bijkomstige vragen. Ze raakten aan de kern van wat het betekent om mens te zijn.

Een belangrijk begrip waarmee zij deze ontwikkeling probeerden te verklaren is **oikeiôsis (οἰκείωσις)**.

Het begrip is moeilijk met één Nederlands woord te vertalen. Het heeft te maken met iets als **zich eigen maken, vertrouwd raken, verbondenheid herkennen of iets als behorend tot jezelf beschouwen**.

De gedachte begint heel dichtbij: bij de natuurlijke zorg die een levend wezen voor zichzelf heeft.

Maar daar blijft het niet bij.

Bij de mens kan die betrokkenheid zich steeds verder uitbreiden: van het eigen bestaan naar familie, vrienden, gemeenschap en uiteindelijk naar **de mensheid als geheel**.

Oikeiôsis laat daarmee een kant van het stoïcisme zien die in moderne populaire voorstellingen soms onderbelicht blijft.

De Stoa gaat niet alleen over innerlijke rust en zelfbeheersing.

Zij gaat ook over onze verhouding tot andere mensen.

Wat betekent Oikeiôsis?

Het Griekse *oikeiôsis* hangt samen met *oikeios*: iets wat **eigen, vertrouwd of bij ons behorend** is.

De vroege stoïcijnen gebruikten het begrip om te verklaren hoe levende wezens zich tot zichzelf en hun omgeving verhouden.

Volgens de stoïcijnse theorie begint een levend wezen niet met een abstract filosofisch begrip van goed en kwaad. Het heeft eerst een natuurlijke gerichtheid op het behoud van zichzelf.

Een dier probeert gevaar te vermijden, zoekt voedsel en beschermt zijn lichaam.

Ook een mens begint vanuit zo'n natuurlijke betrokkenheid op zichzelf.

Dat klinkt misschien egoïstisch.

Maar voor de stoïcijnen was het juist het **beginpunt** van een veel grotere ontwikkeling.

Want naarmate een mens groeit en zijn redelijke en sociale natuur zich ontwikkelt, kan hij leren herkennen dat niet alleen zijn eigen welzijn betekenis heeft.

Ook anderen gaan tot zijn morele wereld behoren.

Het begint bij zelfbehoud

Volgens de stoïcijnen heeft ieder levend wezen vanaf het begin een bepaalde vertrouwdheid met zijn eigen bestaan en constitutie.

Het probeert zichzelf te behouden en vermijdt wat schadelijk voor hem is.

Dat is belangrijk, omdat de stoïcijnen hiermee afstand namen van het idee dat genot vanaf het begin onze belangrijkste natuurlijke drijfveer zou zijn.

Een jong levend wezen zoekt volgens hun redenering niet in de eerste plaats genot omdat genot het hoogste goed is. Het handelt vanuit een oorspronkelijke gerichtheid op **zichzelf en zijn eigen behoud**.

Bij mensen verandert deze verhouding echter wanneer de rede zich ontwikkelt.

We kunnen gaan nadenken over wat werkelijk goed voor ons is.

En daar ontstaat iets bijzonders.

Want uiteindelijk ontdekt de stoïcijn dat het goede menselijke leven niet simpelweg bestaat uit overleven, comfort of genot.

Het bestaat uit **redelijk en deugdzaam leven**.

Oikeiôsis vormt daarmee een verbinding tussen onze natuurlijke ontwikkeling en de stoïcijnse ethiek.

Van jezelf naar de ander

De mens is volgens de stoïcijnen niet alleen rationeel.

Hij is ook **sociaal van nature**.

Wij worden geboren binnen relaties. We zijn afhankelijk van anderen, vormen gezinnen, bouwen gemeenschappen en vervullen gedurende ons leven allerlei rollen tegenover andere mensen.

Daarom kan onze natuurlijke betrokkenheid niet bij onszelf ophouden.

De zorg voor anderen is geen kunstmatige toevoeging aan de menselijke natuur. Volgens de stoïcijnen ligt de mogelijkheid daartoe al in onze sociale aard besloten.

Een duidelijk voorbeeld daarvan is de relatie tussen ouders en kinderen.

Ouders ervaren het welzijn van hun kinderen niet alsof het volledig losstaat van henzelf. Het kind wordt als het ware onderdeel van hun eigen kring van zorg.

Vanuit dat uitgangspunt kan de menselijke betrokkenheid zich steeds verder ontwikkelen.

Van:

ik

naar:

mijn gezin

naar:

mijn vrienden en gemeenschap

en uiteindelijk:

de mensheid.

De cirkels van Hierocles

Een van de mooiste beelden waarmee deze stoïcijnse gedachte wordt uitgelegd, komt van de stoïcijnse filosoof **Hierocles**, die waarschijnlijk in de tweede eeuw na Christus leefde.

Hij beschreef onze menselijke relaties aan de hand van verschillende **concentrische cirkels**.

In het midden staan wijzelf.

Daaromheen bevinden zich achtereenvolgens mensen die steeds verder van ons afstaan: onze naaste familie, verdere familie, vrienden en medeburgers, totdat uiteindelijk de gehele mensheid wordt omvat.

Het morele doel is vervolgens om de buitenste cirkels als het ware **dichter naar het centrum te trekken**.

Dat betekent niet dat we tegenover iedereen exact dezelfde verplichtingen hebben. De verantwoordelijkheid tegenover een eigen kind is bijvoorbeeld anders dan tegenover een onbekende aan de andere kant van de wereld.

Maar de afstand tussen *wij* en *zij* kan kleiner worden.

We kunnen leren iemand die ver van ons afstaat toch te zien als een medemens die deel uitmaakt van dezelfde menselijke gemeenschap.

Het is een krachtig beeld voor de stoïcijnse sociale ethiek:

onze kring van betrokkenheid kan groeien.

Van eigenbelang naar rechtvaardigheid

Hier wordt duidelijk waarom oikeiôsis zo belangrijk is voor het begrijpen van **rechtvaardigheid** binnen de Stoa.

Wanneer filosofie alleen draait om onze eigen innerlijke rust, zou een gevaarlijke conclusie kunnen ontstaan:

Zolang ik zelf maar kalm blijf, is het goed.

Dat is geen volledige stoïcijnse levenshouding.

De stoïcijnen beschouwden rechtvaardigheid als een fundamentele deugd.

Een mens kan niet voortreffelijk leven wanneer hij anderen bedriegt, misbruikt of bewust onrecht aandoet, zelfs wanneer hij daar zelf voordeel van heeft.

Onze rationaliteit laat ons namelijk herkennen dat andere mensen net als wij deel uitmaken van een groter sociaal geheel.

Daarmee wordt de vraag:

“Wat is goed voor mij?”

geleidelijk aangevuld met:

“Wat is juist tegenover de ander?”

En uiteindelijk:

“Wat draagt bij aan het geheel waarvan wij samen deel uitmaken?”

Oikeiôsis en Physis

Hier sluit oikeiôsis rechtstreeks aan bij **physis**, leven volgens de natuur.

Wanneer de mens van nature een sociaal wezen is, kan leven volgens onze menselijke natuur nooit betekenen dat we ons volledig van anderen afzonderen.

We hebben verantwoordelijkheden.

Als ouder.

Als vriend.

Als collega.

Als buur.

Als burger.

Als mens.

Marcus Aurelius komt in zijn *Persoonlijke notities* regelmatig terug op deze gedachte. Mensen zijn volgens hem gemaakt om met elkaar samen te werken.

Hij gebruikt zelfs beelden uit het lichaam: afzonderlijke delen hebben verschillende functies, maar behoren uiteindelijk tot hetzelfde organisme.

Daarmee wordt het individu niet waardeloos.

Integendeel.

Het individu krijgt zijn plaats binnen een groter geheel.

Kosmopolitisme: burger van de wereld

Vanuit deze gedachte ontwikkelden de stoïcijnen een bijzonder idee dat voor de oudheid opmerkelijk was: **kosmopolitisme**.

Het Griekse *kosmopolitês* betekent letterlijk iets als **wereldburger**.

Mensen behoren natuurlijk tot verschillende steden, landen, families en groepen. Maar op een fundamenteeler niveau delen we volgens de stoïcijnen iets met elkaar: onze menselijke rationaliteit en onze plaats binnen dezelfde kosmos.

Daarom kan de morele gemeenschap uiteindelijk verder reiken dan afkomst, rijkdom of maatschappelijke positie.

Seneca schrijft bijvoorbeeld over de fundamentele menselijke waardigheid van mensen die in zijn tijd als slaven werden behandeld. Marcus Aurelius benadrukt herhaaldelijk dat wij gemaakt zijn om samen te werken.

De stoïcijn probeert de ander daarom niet alleen te bekijken als:

Nederlander of buitenlander,

vriend of onbekende,

rijk of arm,

hoog- of laaggeplaatst,

maar eerst als:

mens.

Betekent zorg voor anderen jezelf vergeten?

Nee.

Oikeiôsis begint juist met een natuurlijke verhouding tot onszelf.

Stoïcisme vraagt niet dat we onszelf waardeloos maken of voortdurend onze eigen belangen opofferen.

Ook wijzelf maken deel uit van de gemeenschap waarvoor we verantwoordelijkheid dragen.

Er moet daarom een evenwicht bestaan.

Goed voor jezelf zorgen en goed voor anderen zorgen hoeven geen tegenstellingen te zijn.

Soms moet je iemand helpen.

Soms moet je juist een grens stellen.

Soms betekent rechtvaardigheid dat je iets voor een ander opgeeft.

En soms betekent wijsheid dat je weigert jezelf voortdurend te laten gebruiken.

Daarom hebben we naast rechtvaardigheid ook **phronêsis**, praktische wijsheid, nodig.

De vraag is niet simpelweg:

“Hoe kan ik zoveel mogelijk voor anderen doen?”

maar:

“Wat vraagt een goede en rechtvaardige verhouding tussen mij en de ander?”

Oikeiôsis betekent ook niet iedereen aardig vinden

Dit onderscheid is belangrijk.

De stoïcijnen vragen niet dat we iedereen sympathiek vinden.

We zullen mensen ontmoeten met wie we nauwelijks iets gemeen lijken te hebben. Mensen kunnen irritant, egoïstisch, onbetrouwbaar of zelfs vijandig handelen.

Oikeiôsis betekent niet dat we dat gedrag moeten goedkeuren.

We mogen grenzen stellen.

We mogen onrecht bestrijden.

We mogen afstand nemen wanneer dat verstandig is.

Maar zelfs wanneer iemand verkeerd handelt, kunnen we proberen te onthouden dat hij nog steeds deel uitmaakt van dezelfde menselijke gemeenschap.

Dat verandert de manier waarop we reageren.

We kunnen tegen iemand zijn **handeling** optreden zonder noodzakelijkerwijs onze eigen menselijkheid tegenover die persoon te verliezen.

Dat is een veel moeilikere oefening dan simpelweg aardig zijn.

Van kleine kring naar grotere verantwoordelijkheid

Oikeiôsis kan ook heel praktisch worden toegepast.

Stel dat we onze eigen cirkels tekenen.

In het midden staan wijzelf.

Daaromheen staan de mensen die het dichtst bij ons staan.

Familie.

Vrienden.

Collega's en burens.

Onze stad of gemeenschap.

Mensen uit ons land.

En uiteindelijk mensen die we nooit zullen ontmoeten.

Dan kunnen we ons afvragen:

Voor welke mensen voel ik vanzelf verantwoordelijkheid?

Maar misschien nog interessanter:

Waar houdt mijn betrokkenheid op?

Waarom?

Omdat iemand ver weg woont?

Een andere taal spreekt?

Een andere achtergrond heeft?

Een andere mening heeft?

Tot een andere sociale groep behoort?

De stoïcijnse oefening vraagt niet dat al die verschillen verdwijnen.

Ze vraagt dat we onderzoeken of deze verschillen voldoende reden zijn om iemand buiten onze morele aandacht te plaatsen.

Oikeiôsis in de moderne wereld

Juist tegenwoordig heeft dit oude begrip misschien opnieuw betekenis.

Onze wereld is tegelijkertijd sterk verbonden en sterk verdeeld.

Via internet zien we dagelijks mensen uit andere landen, culturen en gemeenschappen. Tegelijkertijd kunnen sociale media ons gemakkelijk verdelen in groepen waarin vooral onderscheid wordt gemaakt tussen **wij** en **zij**.

Oikeiôsis biedt een andere beweging.

Niet steeds verder naar binnen, maar langzaam naar buiten.

Het begint nog steeds bij onszelf.

We leren verantwoordelijkheid dragen voor ons eigen karakter en onze eigen keuzes.

Vervolgens kijken we naar de mensen dichtbij ons.

Daarna naar onze gemeenschap.

En uiteindelijk kunnen we proberen iets van dezelfde menselijke betrokkenheid te voelen tegenover mensen die verder van ons afstaan.

Niet omdat iedereen hetzelfde is.

Maar omdat iedereen deel uitmaakt van dezelfde menselijke wereld.

Een eenvoudige oefening

Oikeiôsis hoeft geen abstract filosofisch begrip te blijven.

Denk eens aan iemand die dicht bij je staat.

De zorg voor die persoon voelt waarschijnlijk redelijk vanzelfsprekend.

Denk vervolgens aan iemand die iets verder van je afstaat: een collega, buur of kennis.

Daarna aan iemand die je nauwelijks kent.

En uiteindelijk aan iemand met wie je het fundamenteel oneens bent.

Stel bij iedere stap dezelfde vraag:

Wat verandert er wanneer ik deze persoon niet alleen zie als ‘de ander’, maar als iemand die net als ik probeert zijn weg door het leven te vinden?

Dat betekent niet dat je zijn overtuigingen of gedrag moet goedkeuren.

Maar misschien verandert er iets in de manier waarop je naar hem kijkt.

De cirkel wordt iets kleiner.

Oikeiôsis en de andere stoïcijnse kernbegrippen

Oikeiôsis laat bovendien mooi zien hoe sterk de verschillende onderdelen van de stoïcijnse filosofie met elkaar verbonden zijn.

Physis leert ons dat de mens onderdeel is van de natuur en van een groter geheel.

Logos verbindt ons door de rationaliteit die de kosmos en de menselijke rede kenmerken.

Aretê vraagt ons onze menselijke natuur voortreffelijk te ontwikkelen.

Phronêsis helpt ons bepalen wat in concrete situaties juist is.

En **oikeiôsis** laat zien dat deze ontwikkeling niet bij onszelf eindigt.

Een goed mens probeert niet alleen zichzelf te vervolmaken.

Hij leert zijn plaats tegenover anderen begrijpen.

Tot slot

Oikeiôsis begint met iets heel eenvoudigs: de natuurlijke betrokkenheid van een levend wezen bij zichzelf.

Maar bij de mens kan daaruit iets veel groters groeien.

Omdat wij rationele en sociale wezens zijn, kunnen wij leren onze kring van zorg uit te breiden.

Van onszelf naar onze familie.

Van familie naar vrienden en gemeenschap.

Van gemeenschap naar medeburgers.

En uiteindelijk naar de mensheid.

Daarmee geeft oikeiôsis een belangrijk antwoord op een misverstand over het stoïcisme.

Stoïcisme gaat niet alleen over **hoe ik met mijn problemen omga**.

Het vraagt ook:

Hoe verhoud ik mij tot de mensen om mij heen?

Misschien begint een stoïcijnse levenshouding daarom bij het leren beheersen van onszelf.

Maar zij eindigt daar niet.

Hoe wij met anderen omgaan, laat uiteindelijk net zo goed zien wie wij zijn.

Informatiebronnen

Voor verdere verdieping in *oikeiôsis* en de sociale ethiek van de Stoa zijn vooral de klassieke bronnen en enkele moderne academische naslagwerken waardevol:

- **Diogenes Laërtius, *Leven en leer van beroemde filosofen*, boek VII** — belangrijke antieke bron voor de vroege stoïcijnse leer over natuurlijke gerichtheid, zelfbehoud, deugd en leven volgens de natuur.
- **Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, boek III** — een van de belangrijkste overgeleverde beschrijvingen van de stoïcijnse ontwikkeling van natuurlijke zelfbetrokkenheid naar rationele en morele ontwikkeling.
- **Hierocles, *Elementen van de ethiek en de overgeleverde fragmenten*** — belangrijke bron voor *oikeiôsis* en voor het bekende beeld van de concentrische cirkels van menselijke betrokkenheid.
- **Seneca, *Brieven aan Lucilius*** — onder andere voor de stoïcijnse opvattingen over menselijke verbondenheid en onze omgang met anderen.
- **Marcus Aurelius, *Persoonlijke notities*** — bevat veel reflecties over samenwerking, gemeenschap en de mens als onderdeel van een groter geheel.
- [Stanford Encyclopedia of Philosophy – Stoicism](#) — academisch overzicht van de stoïcijnse ethiek, menselijke natuur en sociale verantwoordelijkheid.
- [Internet Encyclopedia of Philosophy – Stoic Ethics](#) — uitgebreide introductie tot de stoïcijnse ethiek, waaronder *oikeiôsis* en de ontwikkeling van de menselijke natuur.